

УДК 070(09)(477)

М. М. Кулинич

ВІСТНИКІВСЬКІ НАРИСОВЦІ

У “Вістнику для русинів Австрійської держави” ми знайдемо півтора десятка нарисів усіляких різновидів, художня майстерність яких теж неоднакова. Зрештою, вона зумовлена й предметом зображення. Дописувач “Із-під Городка” подав нарис, що межує з науковою інформацією. Об’єкт зображення, за словами дописувача, – “Неутомимий наш основатель і созидатель Дому Народного у Львові високопреподобний кустош отець Куземський” [1].

Дописувач обмежився скупими характеристичними висловами, а наголосив на суспільно-вагомих здобутках: “Способом мурав’я і того ж бережливості собирає его преподобіє до засіків народних особливості, дотичні нашої історії і відомості краєві. А родимці не перестають засилати так грошевії датки, як і древності розличного рода, аби ними помножати сокровища Дому Народного. Но не тільки в Галиції і в прочих краях корунних Австрії, но так же і в заграничню знайшла мисль создания Дому Народного і второї городської церкви участіє. Ми читали вже кількакратно о дарах, із Парижа надісланих, а тепер довідуємося, що із Рима має небавом надійти ікона святого Йосафата в ціні 1000 франків, оприділена відчасти почт. ченцем отцем Володимиром, а відчасти живописцем господином Постемпським до церкви, возобновитися маючої при Домі Народнім. Ми слишали, що многі родимці пообітували зложити до рук високоп. кустоша прерідні старинні рукописи для книгохранилища Дому Народного. І так зблизька і здалека надходять жертви і дари на олтар отечественної слави і послужать, певно, всім родимцям за пожадані средства і пособствія в роззнаванню краєвих ділособитій старини” [2].

Нарис “Молодий Вукасович” підписаний крептономіом “В. К.”. Якщо це нарис, то, певно, документальний: персонаж і названі власними найменнями події дійсні, справжнє і місце подій. Разом з тим це нарис художній: дуже гарно написано, використано художні засоби, діалог, подано портретні і пейзажні описи, сюжет цікавий: є й зав’язка, є й кульмінація, є й несподівана, до того ж вражаюча, розв’язка. З огляду на це, “Молодий Вукович” скомпоновано, як оповідання, як новелу...

...Цісарева Марія-Тереза проїздить краєм, оглядає оком господині, як тут чи там ідуть справи. Завітала до однієї військової частини, оглянула постій, поцікавилася, як проводиться вишкіл. Їй повідомили, що найбільше вдалий у навчанні Вукович. Зволила його побачити. Молодий вояк пописався блискуче.

Цісарева похвалила, подякувала за службу й уділила йому зі свого гаманця певну суму грошей. Поїхала далі... Повертаючись, ще раз завітала до цієї частини. Знову зустріч із Вукасовичем. “А як ти розпорядився тими грішми, які я тобі подарувала?” – поцікавилася. Вояк спаленів, похнюпився й мовчав. Через хвилину-другу упівголос промовив: “Вибачте, я ці гроші відіслав старенькому самітньому татові...”. Цісарева розпорядилася надати воякові відпустку, щоб поїхав до батька й передала для батька значну суму грошей... [3].

У нарисі “Молодий Вукович” помітні елементи сентименталізму, а ось нарису Василя Зборівського “Єго превосходительство міністр справ внутренних Александер Бах” [4] притаманний високий діловий стиль. Це біографічний нарис, оздоблений літографічною відбиткою портрета А. Баха. Необачно було б закинути авторові нарису в запобіганні перед впливовим міністром. Нагадаємо, що доктор А. Бах був не тільки міністром внутрішніх справ Австрії, а й відомим ученим, куратором цісарської Академії Наук. В. Зборівський подав також нарис з літографічним портретом графа Лева Туша, наголосивши, що цей діяч – потомок славної чеської родини, високоосвічена людина, високий державний урядовець – працював у Галичині, перебував і в Станіславові, потім був викликаний до Праги: йому цісар довірив “насмісництво Чех” [5]. До речі, В. Зборівському належать історично-мистецькі нариси, які також супроводжуються документальними літографіями. Це – “Гр.-Кат. церков св. Варвари в Відні” [6] і “Рагуш в Львові” [7]. Нарисовець не оминув сказати, що після перебудови церква св. Варвари є окрасою Відня. Цісарева Марія–Тереза 1776 р. заклала при ній Генеральну семінарію для всіх греко-католиків Австрії “Barbareum”. Від себе додамо, що цей навчально-виховний заклад високо оцінили І. Франко та багато інших провідних українських діячів.

Окремі нариси у “Вістнику” увічнили для нас образи простих людей галицького села 50–60-х років ХІХ ст. Привабливими рисами характеру наділено, наприклад, старушку “чесного Григорія Д. в селі Соколівка” [8]. Трещаківський майстерно опрацював нарис “Дяк старий Трофим” [9]. Великий життєвий досвід у цього дяка, його слова і вчинки позначені природною мудрістю, виколисаною в осягненій освіті. Він має милий голос і гарно співає, вкладає душу, навчаючи селянських дітей. При тому він умілий господар і садівник, ще й красну пасіку має. А вже й на титул інтелігента заслуговує, адже випишує часописи, читає сам і вголос для селян-сусідів, які залюбки приходять до нього. Цілком пасує йому його дружина-господиня: вони вдвох і людям допомагають, зокрема, коли хтось занедужає і хворого потрібно підлікувати. Обоє працьовиті, невтомні і щирі з людьми. Громада їх любить, поважає і слухає.

Барвисто й не без гумору описано жанрову сцену в нарисі “Образ ярмарку в Перемишлі” без підпису автора [10].

Два нариси присвячено історичним подіям. Так, не без хисту Василь з Нінович опублікував нарис “Лисая гора”, де 1683 р. українські козаки відзначилися в осягненні перемоги над навалюю турків на Відень [11]. А підписаний крептонімом “А. Д.” автор подав змістовний нарис “Страдецькая гора під Львовом” [12]. Тут оживають спомини про трагічний епізод у селі Страдч неподалік Львова в середині XIII ст., коли нашу землю пустошила татаро-монгольська навала. Особливу вартість має подана в цьому нарисі легенда про тамтешню печеру, через яку в давнину нібито відбувалося сполучення з Києво-Печерською лаврою.

За повідомленнями кореспондентів “Вістника”, кожного року, якщо не на всіх, то на частині земель, заселених півдавстрійськими русинами, лютувало стихійне лихо: то тріскучі морози й навальні сніговії, то танення снігів і бурхливі руйнівні повені, то передчасна спека й сльота, то засуха та саранча, то пошесть на домашніх тварин й епідемії, зокрема холери й тифу, при породженій злиднями та голодуванням антисанітарії, – усе це спричиняло масове вимирання люду. Пекучі соціальні проблеми знайшли свій відголос і в нарисах. Один з них – “З-над Солокії” [13] – маємо сміливість віднести до найкращих художніх нарисів, опублікованих у “Вістнику”. Напевно, ніхто так картинно не користувався контрастом, як непідписаний автор. Для прикладу, “надсолокіїська сторона, як відомо, займає омаль всю північну просторінь Жовківського округу, – а як ріка від природи два возносить береги, ледво що не так і наше состояние на дві часті дасться поділити. Правий берег Солокії аж ген понад Рагою, зачавши від Плазова і Нароля по Селець і Крестонопіль, засипаний пісками, зрідка накинений селами, а близько весь покритий темними борами, дізнає тими літами тяженького неурожаю, а вслід тепер пануючих дорожнь з неединою бореться нуждою. Надто тогорічні невдалії сінокоси дали токмо чорну замулену пашу, над которою худобонька, та една тих сторін підпора, не має на зиму корму, і Бог знає, що з неї буде. Лівий північний берег більше відслонений і взнесений почасти в пагірки, величається, з малим із’ятієм, вдячнішою і розкішнішою землею. Тут вже зобачиш густо розстелені села, приукрашені садами, та любенько перейдеши літом між збіжоплавними нивами та принадно спічнеш на його прелестних дівочих луках. Но і туди сего року загостила посуха, так і тут годі тобі о гаразді заспівати! А годі тим більше, коли під тим небом узириш густо посипані, но ще свіженькі могили, що то наших батьків-соколів, братій-соловіїв та сестриць-лелій сирю землею навік покрили!..”.

Широкопанорамна пейзажна картина наче зафільмована з підхмарної висоти. Як докладно треба було знати цю місцевість, як зятимити геть усе, мандруючи по ній пішки! І ще: як треба було любити усе це, щоб у серці роздзвенілася сумна спочувлива мелодія... Голод густо умогилив місцеву людинність, чорна журба загискала серце дописувача, і з-під його пера рисуються рядки, які б назвати поезією в прозі: “А коли ступити в біленькі світлиці, де то вони жили, тебе любили, тобі думи – а думи руські! – та серцем руським співали... А нині пусті, без любих пташенят родинних... Пусті... і сумні побачиш! То тобі в світі не жити: мов той гріб, груди твоя зимна стане; голова, рука опадає, ба весь занімієш!” [14].

Отже, нарисовець “З-над Солокії”, безперечно, талановитий автор. Це – “Богдан з-над Солокії”, або й просто “Богдан”. Його нариси розкривають краєзнавчі й народознавчі (етнографічні) теми, і завжди є що читати, бо написані вони зі знанням справи і ... майбутнього. В одному з нарисів він описав Жовківщину на Львівщині в часи страхітливого нашестя саранчі, що поєдналося з іншими кліматичними лихами. Нарисовець Теодор (Богдан) Лисяк, пишучи про з'яву надій селянина і їх вигас у кількарізковим нещаді його надриву в праці, наче сам на своїм хребті волоче цей тягар: худоба виспожила за зиму вже всю пашу, реве, ребрами здвигає, але весняне сонце пригріло, зійшов сніг – травка зазеленіла! Зблиснула надія. Аж тут – саранча: вижирає все до тла, земля стає чорною – погуба! Але вдарив раптом мороз – вимерзла саранча. Пішов дощик... Земля знову зеленіє – знову надія... І що? На кілька днів, бо сонце так припекло, що й у криницях бракне води... Згасла надія. Худоба й люди масово хворіють, поглинає земля людей з їхніми надіями... Ба ні, ще цього мало! Немилосердна засуха повисушувала все навколо на сушняк – тож залютували пожежі: спопеляють села... Однак письменник зауважив, добре спостеріг, що не піддається люд погубі: таки то тут, то там будують церкву, школу... [15].

Пожежі в галицьких селах і містах, особливо в містечках, спустошували людські осідки дощенту. Робилися спроби організовано запобігати цьому, докладалося чимало пожежно-рятункових громадських зусиль. Фахово-пожиточні поради про протипожежні заходи також описані “Богданом з-над Солокії” – Теодором Лисяком [16]. У нарисі подано зародкові форми спортивно-протипожежних організованих гуртків у Галичині, які в першій половині ХХ ст. переросли в дуже дієздатні одиниці, де загніздився провід ОУН.

Зовсім інакшу грань свого хисту виявив Теодор (Богдан) Лисяк у нарисі про місто (містечко) Христонопіль [17]. Натрапляємо на мальовничий опис розташування Христонополя й історичну довідку про його заснування, у т. ч. і про спустошливі пожежі в місті, які знівечили монастирі отців Василян і Бернарди-

нів враз з усіма їхніми духовно-культурними набутками. Йдеться і про страхітливую пожежу 1852 р., під час якої загинув мільйонер Єкель Левенкроне (Löwenkrone) зі своєю дружиною Яхет (цю сім'ю добре знали європейські банкіри). Втім, нарисовець багато уваги приділив героїзмові рятувальників при пожежі.

Все-таки найкращі нариси Теодора (Богдана) Лисяка – це етнографічні малюнки. Він не етнограф-професіонал, а спостережливий і тямущий майстер слова, живописець кольором і лінією, митець, персонажам якого судилося стати об'єктами його проникливих очей. Нарис “О крашанках і писанках” [18] містить докладний опис, як “дівоньки” готуються писати писанки. Тут нарисовцеві хіба б позаздрив професіонал-писанкар: фахово описано способи виготовлення барвників для писанок і їх застосування. Не менш цінною є інформація про народні традиції і звичаї ходіння з писанками, про історичні факти й записи народних “писанкових” пісень.

У великому народознавчому нарисі “Села і люди Надсолокійської сторони” [19] автор милується красою українського села й українського сільського люду. За його спостереженнями, за кордоном досить оглянути одну садибу, щоб мати враження про все село, але не так у Надсолокійській стороні. Тут не тільки кожне село не подібне на інше, але кожне обійстя і кожна хата мають неповторний вигляд. Теодор (Богдан) Лисяк описує конкретних селян і селянок, називаючи їх власні прізвища й імена. При цьому автор з нарисовця перетворюється на поета: “...А о дівчатах, тих встидливих княгинях, которі то в своїх біленьких повишиваних сорочках з прекрасними різноцвітними загрівками, в пишній свої жичковани та все усатії свити чепуренько построєні, попри своїх матінках, тих розкішних ланях, мов тобі зірочки ясененькі виглядають...” [20].

Краса душі тамтешніх людей викликає подив автора, і він пише піднесено, наче творить гімн. Навіть у селянській праці він добачив велич: “І не дивно, у них при сердечній простоті зроду праця – наймилішою забавкою, вони всюди, гей тії пчоли в уліях, клопочуться коло земледілля і скотоводства” [21]. Прикметно, що при таких похвальнім міркуванні про сільське простолюддя Теодор (Богдан) Лисяк не без іронії кидає докір розманіженій особі, яка “полюбила панські гладенькі й восковані помости, пуховії ложа...” [22].

Нарис “Села і люди Надсолокійської сторони” розчленований на окремі параграфи, в яких виткано барвисті картини народних звичаїв: “Дівочії тайни” і “Тайни дівочії в день св. Андрія” [23], “Срібна вечера в день св. Магдаліни”, “Різдяний житній сніп” [24], “Багатий вечір”, “Кужіль таїнственный”, “Друга п'ятниця”, “Напої любощів” і “Росиця чудовна” [25].

Ностальгійна тема в українському фольклорі, літературі, музиці, навіть в образотворчому мистецтві, особливо в ХХ ст., посідає помітне місце у “Вістнику”. Перші прорости цієї теми викликані появою українських емі-

грантів. Автор, підписаний псевдонімом Чарнян Маковицький, опублікував художній нарис про русинів-закарпатців, які переселилися в степи Угорщини. Певна річ, навіть сама зміна природного середовища викликає психологічний дискомфорт у переселенців. Чарнян Маковицький роздумує над тими втратами, суто духовними втратами, які допікають людині, що покинула рідний край, вступила в конфлікт сама з собою [26]. “Но нині тоє прирожденное чувство у многих охололо, хотять оставити тії хатки, в которых світ узріли, тії бережки і луки, де на лоні матері-землі дитській ігри проізвидали, тії кричкы, де малое свое стадо пасли і радісно на пишовках пригравали, тії храми, в которых за членів і синів Матері-Церкви прийнятими були, тії церкви, де собі вірність малженськую слюбували...” [27].

Що спонукує їх? Скрута, біда, їсти хочеться. Знедолені “смутно собі співають”:

*Понад Маковицю
Журавлі ся крутять,
А під Маковицов
Русини ся смутяць.
Журавлі там летяць,
Де їм добре буде,*

*А ми ту з голоду
Погинемо, люде.
Ні бандур, капусти,
Ні жадного зерна...
Ах ти, Маковицьо,
Що почнеш, мізерна? [28].*

Це народна пісня чи слова дописувача? З тексту не зрозуміло, але вона надто красномовна!

1. Вістник. Ч. 93. 3 (15) груд. 1858. С. 370 – 371. 2. Там само. 3. Вістник. Ч. 6. 19 (3) януар. 1852. С. 24. 4. Вістник. Ч. 33. 26 апр. (8 мая) 1852. С. 132. 5. Вістник. Ч. 40. 25 мая (6 юнія) 1855. С. 157. 6. Вістник. Ч. 10. 2 (14) фебруар. 1852. С. 39 – 40. 7. Вістник. Ч. 62. 9 (21) авг. 1852. С. 248. 8. Д. Я. Б. з. // Вістник. Ч. 78. 5 (17) юлія 1851. С. 311. 9. Вістник. Ч. 54. 12 (24) юлія 1852. С. 215. 10. Вістник. Ч. 22. 1852. С. 87. 11. Вістник. Ч. 85. 29 серп. (10 верес.) 1850. С. 337. 12. Вістник. Ч. 124. 20 окт. (1 новемб.) 1851. С. 494 – 495. 13. Вістник. Ч. 80. (16) 28 жовт. 1865. С. 317. 14. Там само. 15. Там само. 16. Вістник. Ч. 84. 29 окт. (10 новемб.) 1852. С. 334 – 335. 17. Вістник. Ч. 31. 19 апр. (1 мая) 1852. С. 123. 18. Вістник. Ч. 87. 12 (24) новемб. 1852. С. 346 – 347. 19. Вістник. Ч. 25. 26 марта (7 апр.) 1852. С. 99. 20. Вістник. Ч. 34. 30 апр. (12 мая) 1852. С. 135 – 136. 21. Там само. С. 135. 22. Там само. 23. Там само. 24. Вістник. Ч. 35. 3 (15) мая 1852. С. 140. 25. Вістник. Ч. 41. 28 мая (9 юнія) 1852. С. 164. 26. Там само. 27. Чарнян Маковицький. Б. з. Маковиця, I дек. // Вістник. Ч. 92. 29 новемб. (11 дек.) 1852. С. 367. 28. Там само.